

УДК947.7

Степенькіна П. Я.

ЗАХАРІЯ КОПИСТЕНСЬКИЙ ПРО ЗАПОРОЗЬКЕ КОЗАЦТВО

У статті розповідається про ставлення З. Копистенського до запорозьких козаків, які стояли на захисті православної віри, а також про їх роль у Хотинській війні 1621 р.

Поява на політичній арені України соціального феномену — козацтва — не могла пройти повз увагу одного з найвизначніших церковних діячів, православних богословів та письменників XVII ст. Захарії Копистенського (бл. 1585-1627) [1].

Народився Захарія на Перемишлянщині. У 1616р., після завершення навчання і прийняття чернечого постригу, він прибув до Києва, у Лавру, яка на той час відігравала особливу роль у культурному й релігійному житті України. Перший відомий документ, що засвідчує перебування Захарії в Києві, — це упис до книги Києво-Богоявленського ставропігійського братства від 4 січня 1616р. [2]. Він одразу увійшов до згуртованого навколо архімандрита Лаври Єлисея Плетенецького кола освічених людей православної віри: Кипріян, Іосиф — протосинкел Александрийського патріарха, Гаврило Дорофійович, Тарасій Земка та ін. Розуміючи важливість книги в житті суспільства, Є. Плетенецький заснував у Лаврі друкарню, де працювали люди, які були добре обізнані з друкарською справою, зокрема С. Беринда, Л. Зизаній-Густановський, О. Митурра, Т. Вербицький та ін.

Посиленню значущості Київського братства у національно-політичному житті України сприяв упис до нього у 1620 р. запорозького козацтва, очолюваного гетьманом П. Конашевичем (Сагайдачним) [3]. Це свідчить про те, що Київське братство було взято під опіку запорозькими козаками.

У 1620 р. за підтримки козаків відбулась надзвичайно важлива подія в житті українського

православного духівництва — відновлення українсько-білоруської ієрархії, що, зокрема, унеможливила асиміляцію українського народу. На київського і галицького митрополита було висвячено ігумена Михайлівського монастиря Йова Борецького, з яким З. Копистенський був знайомий ще по Львівській Успенській братській школі. Підтримка козаками православної віри справила велике враження на ієромонаха Захарію, який в цей час працював над «Паліодією», що була відповіддю на полемічну працю Л. Креси «Оборона єдності церковної» [4].

Важливо підкреслити, що на початку XVII ст. у виданнях Лаврської друкарні були лише похвальні слова на адресу запорозьких козаків. Так, зокрема, К. Сакович написав «Вірші на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного...», у яких дав характеристику козакам. «Вірші...» було ілюстровано портретом П. Конашевича на коні та фрагментом штурму запорозьким флотом турецької фортеці в Криму Кафи. До П. Конашевича звертався З. Копистенський у передмові до «Бесід св. Іоанна Златоуста на 14 посланій св. апостола Павла» (21.04.1623), у якій повідомив, що Конашевич був запрошений до замку на акт хіротонії, прийнятий патріархом Теофаном і отримав дарунки. Потім гетьман Війська Запорозького «з полком немалым рыцерства сіятельство его (патріарха Теофана.-77. С) до границ Волоских препроважал» [5].

Відомий лист З. Копистенського як архімандрита Києво-Печерської лаври від 6.03.1625 р.,

адресований «Православному і вельможному Війську Його королівської милості Запорозькому, всім полковникам і до двох козацьких старшин - Захарія Скапського і Никифора Гирі, до панів отаманів, панів осавулів і до всіх товаришів козаків Війська Запорозького, Церкви Божої». Важливо звернути увагу на таку деталь: 3. Копистенський звертається до полковників, а це означає, що на березень 1625 р. вже були реєстрові полки. У листі до запорозьких козаків він спростовує інформацію про перехід в унію війта Федора Ходики та інших райців м. Києва й наполягає на їх звільненні [6].

Заслуговує на увагу ще один чинник, що зумовив позитивне ставлення 3. Копистенського до козаків. У 1624 р. після смерті архімандрита Лаври Є. Плетенецького на Печорську архімандрію 20.11.1624 р. односторонньо було обрано 3. Копистенського. Просити короля підтвердити акт обрання Захарії на архімандрита мала і делегація козаків у складі Яцька Остриянина, Ілляша Федоровича та Дацька Гордієнка, яких було направлено на польський сейм. Про посольство до короля писав київський митрополит Йов Борещкий 12.01.1625 р. з м. Корсуня (нині м. Корсунь-Шевченківський Черкаської області) у листі до ігумена Віденського Свято-Духівського монастиря Іосифа (Бобриковича) [7].

У «Палінодії» 3. Копистенський особливий акцент робить на оборонній ролі козацтва: «А другая часть Яфето-Роского поколенья, з Малою Росією виходячи, а на за-порогах живучий козаки - Татари и места Турецкїи на море чолном воюют, а на всех выправах военных кролей Полских делне, мужне и переважне ся ставят» [8]. Тут же 3. Копистенський підкреслює, що козаком міг бути лише православний.

Досить вагомим є документування 3. Копистенським Хотинської війни 1621 р. між султанською Туреччиною і Річчю Посполитою, у якій на боці поляків воювали козаки - «з цесарем Турецким и Татарами под Хотенем в Волоской земли» [9]. Інформацію про хід війни він, безперечно, дістав від її безпосередніх учасників, у тому числі й від П. Конашевича (Сагайдачного).

Як відомо, зазнавши поразки під Цецорою у 1620 р., польський король Сигізмунд III звернувся по допомогу до українських козаків. Козацьке військо, очолюване спочатку Я. Неродою (Бородавкою; ? - 1621), а потім П. Конашевичем (Сагайдачним) разом з польським військом у 1621 р. розбило під Хотиним турків і татар. Опубліковано 10 щоденників описів битви, зокрема Матвія Титловського (його опис використав Са-

мійло Величко) та Якова Собеського. Я. Собеський (1588-1646), вихованець Краківської академії, описуючи Хотинську битву, з великим пафосом говорить про поляків, які, за його переконанням, у вирішальний момент з подвійною мужністю власними грудьми перекидали дорогу ворогу. Водночас він знецінював роль козаків, вважаючи їх грабіжниками, які у кожній війні шукали лише наживи і повертались додому з награбованим [10].

3. Копистенський, описуючи Хотинську війну, вказав на важливі деталі: а) на чолі турецької армії був султан Осман II - «цесар Турецкїи Осман притомный был з войском барзо великим», який, не здійснивши своїх замислів, «зо встидом отступити мусел!» [11]; б) під час бою передові позиції займали козаки - «Як там напрод сам Бог з свого великого милосердія кролевство и войско Полское заховал, а заступ и оборону тую войском Росским козаками выставил!». На думку 3. Копистенського, це було зумовлено тим, що козаки були православної віри: «Тое-то есть войско и той-то народ, который веру оную за Володимера, от Греков принятую держит, и который в послушенстве и благословении патриархи вселенского архиепископа Константинопольского, статечне трвает!» [12]; в) застосування козацької тактики в бою - сковувати вози як редути - «Были там за помощью Божою на той войне под Хотенем своим обозом козаки, живим и движущимся муром и баштами оборонными!» [13]. Оборона табору з возів відома ще за часів Київської Русі. У 1621 р. 40-тисячне козацьке військо здійснило марш рухомими таборами по території Молдавії в район Хотинської битви, відбиваючи атаки 100-тисячної кримськотатарської орди [14]. Своїми бойовими діями в Хотинській війні українські козаки фактично врятували не лише Річ Посполиту, а й інші європейські держави. І на цьому 3. Копистенський зробив особливий акцент: «Весь свет и правое рицество ведает сведочство, як они (козаки.— 77. С.) там мужне, переважне и рицерско поступовали, як насилнейшим и нагвалтовнейшим Турецким штурмом отпор валеchnый давали, а вытрімавали...» [15]. Це визнання 3. Копистенським може слугувати прологом для подальшої оцінки перемог запорозьких козаків. Вірогідно, що згадка в «Палінодії» про Хотинську війну - це одне з перших письмових повідомлень, яке зафіксувало цю непересічну подію в історії України і вирішальну роль у ній козаків.

Отже, навіть незначний за обсягом матеріал з історії козацтва, що був, зокрема, введений 3. Копистенським до «Палінодії», засвідчує його

повагу до козаків. Він вбачав у них ту силу, що зможе захистити Україну і православну віру українського народу. Однак він залишив поза увагою

козацтво як клас, здатний вийти на політичний Олімп і утворити незалежну Українську козацьку державу.

1. *ізсакА. De Zacharia Kopystenskyj eiusques «Palinodia», opere polemice contra primatum R. Pontificis et Unionem confecto // Богословія.- Львів, 1930.-Т. VIII.-Кн. 1-4.-С. 161.*
2. *Голубев С. История Киевской Духовной Академіи.- К., 1888.- Вып. 1.- Дополнение.- С. 4.*
3. *Грушевський М. Історія української літератури.-К., 1925.-Т. VI.-С. 30-31.*
4. *Креваз Л. Оборона єдності церковної // Русская историческая библиотека,— Т. 4. Памятники полемической литературы в Западной Руси.- СПб., 1878- Кн. 1.- С. 157-312.*
5. *ТитовХв. Матеріяли для історії книжної справи на Україні в XVI-XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків,-К., 1924.-С. 72.*
6. *Лист архімандрита Києво-Печерського монастиря З. Копистенського до Війська Запорізького від 6 березня 1625 р. // Пам'ятки. Архів Української Церкви.- К., 2001- Вып. 1.- Т.3.-С. 370-371.*
7. *Грушевський М. С. Історія України-Руси.- К.: Наук, думка, 1995-Т. 7- С. 520, 528; Голубев С. Київський митрополит Петр Могила и его сподвижники.-К., 1883.-Т. I.-Дополнение- С. 277.*
8. *Копистенский З. Палинодія // Русская историческая библиотека-Т. 4.-С. 1110.*
9. Там само.
10. *История Хотинского похода Якова Собеского. 1621 // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси.- К., 1896.- Вып. 1.-С. 40-126.*
11. *Копистенский З. Палинодія-С. 1110-1111.*
12. Там само-С. 1110.
13. Там само-С. 1111.
14. *Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.- Дніпропетровськ, 1996- Кн. 1- С. 64.*
15. *Копистенский З. Палинодія.—С. 1111.*

P. Stepen'kina

ZAKHARIYA KOPYSTENSKY ABOUT THE ZAPOROZHYE COSSACKS

The article deals with Z. Kopystensky's positive attitude to the Zaporozhye Cossacks as the defenders of the Orthodox religion, and their role in the War of Khotyn in 1621.